

AYOLLAR MA'RIFATI YO'LIDAGI FIDOYILAR: JADID PEDAGOGIK TAFAKKURIDA XOTIN-QIZLAR TA'LIMI MASALASI

Shamsullayeva Ruxsatoy Sunnatullayevna

Researcher, Bukhara State Pedagogical Institute

rukhsatoyshamsullayeva@gmail.com

ORCID: 0009-0001-0096-9781

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21533875>

Annotatsiya. Ushbu maqolada XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Buxoro jadidchilik harakati vakillarining ayollar ta'limi masalasiga oid pedagogik qarashlari tarixiy-pedagogik tahlil asosida yoritilgan. Buxoro amirligida ayollar savodxonligining ayanchli holati, jadidlarning qizlar uchun alohida maktablar («Nisoiyya» maktabi, Munavvar qori maktabi) ochish tashabbuslari, ilgor oilalarning qizlarini xorijga o'qishga yuborish tajribasi hamda ushbu jarayonda ishtirok etgan ayollarning keyingi taqdiri tadqiq etilgan. Xayriniso Majidxonova misolida jadid ayol-ma'rifatparvarlarning fojiali taqdiri ochib berilgan. Tadqiqot natijalari jadidlarning ayollar ta'limi borasidagi g'oyalari millat taraqqiyoti bilan ayollar maqomi o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur anglagan holda shakllanganligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: jadidchilik, ayollar ta'limi, jadid ayol-ma'rifatparvarlari, Nisoiyya maktabi, savodxonlik.

Подвижники на пути просвещения женщин: вопрос образования женщин в педагогической мысли джадидов

Аннотация. В данной статье на основе историко-педагогического анализа рассматриваются взгляды представителей джадидского движения Бухары и Туркестана конца XIX – начала XX века на проблему женского образования. Исследовано тяжелое положение женской грамотности в Бухарском эмирате, инициативы джадидов по открытию отдельных школ для девочек (школа «Нисойя», школа Мунаввара кори), опыт отправки дочерей прогрессивных семей на учебу за рубежом, а также последующая судьба женщин, участвовавших в этом процессе. На примере Хайринисо Маджидхановой раскрыта трагическая судьба джадидских женщин-просветительниц.

Ключевые слова: джадидизм, женское образование, джадидские женщины-просветительницы, школа «Нисойя», грамотность

Champions of Women's Enlightenment: Women's Education in Jadid Pedagogical Thought

Abstract. This article examines, on the

basis of historical-pedagogical analysis, the views of representatives of the Jadid movement of Bukhara and Turkestan in the late 19th and early 20th centuries on the issue of women's education. It explores the dire state of female literacy in the Bukhara Emirate, the Jadids' initiatives to open separate schools for girls (the «Nisoiyya» school, Munavvar qori's school), the practice of sending daughters of

progressive families to study abroad, and the subsequent fate of the women involved in this process. Using the example of Khayriniso Majidkhonova, the article reveals the tragic fate of Jadid women enlighteners.

Keywords: *Jadidism, women's education, Jadid women enlighteners, Nisoiyya school, literacy.*

Jadidchilik harakatining pedagogik merosini har tomonlama o'rganishda uning tarkibiy qismlaridan biri – ayollar ta'limi masalasiga bo'lgan munosabatini tahlil qilish alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Jamiyat a'zolarining teng yarmini tashkil etuvchi ayollar savodxonligi, ularning ta'lim olish huquqi va jamiyat hayotida faol ishtirok etishi masalasi jadid ma'rifatparvarlarining diqqat markazida turgan muammolardan biri edi. Millat kelajagi yosh avlod qo'lida ekanligi zaruratidan kelib chiqib, millat taqdiri ayollar saviyasi va mavqeiga bog'liqligini jadid munavvarlari chuqur anglab yetgan edilar.

Biroq jadidchilik harakatida ishtirok etgan, o'z zamonasida ilg'or va progressiv g'oyalarning targ'ibotchisi sifatida maydonga chiqqan xotin-qizlar masalasi tarixshunosligimizda hamon to'la tadqiq qilinmagan, ochiq mavzulardan biri bo'lib qolmoqda. Jadidchilik harakatining ijtimoiy-siyosiy va madaniy-ma'rifiy ahamiyati, Turkiston xalqlarining milliy ozodlik uchun kurashdagi ishtiroki masalalari ancha o'rganilgan bo'lsa-da, bu jarayonda ishtirok etgan ayollarning shaxsiy taqdiri, ularning ta'lim yo'llari va keyingi hayot yo'li ko'pincha e'tibordan chetda qolgan.

Mazkur maqola ushbu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan bo'lib, jadidlarning ayollar ta'limi borasidagi qarashlarini, amaliy tashabbuslarini hamda bu jarayon ishtirokchilarining tarixiy taqdirini yoritishni maqsad qilgan.

Buxoro va Turkiston jadidchilik harakatida ishtirok etgan ayollar ko'pchilikni tashkil etmasligini, ularning ijtimoiy-madaniy jarayonlarga faol ishtirok etishiga bir qator omillar to'sqinlik qilganligini inkor qilib bo'lmaydi. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Buxoro amirligida ayollarning savodxonligi 2–3 foizdan oshmagan edi. Bu davrda ta'lim faqat otin-o'ylar – ayol muallimlar tomonidan, asosan boy oilalar qizlariga, yopiq uy sharoitida berilar edi. Bunday ta'lim tizimi ayollarning keng jamoatchilik hayotidan uzilib qolishiga, ularning bilim olish imkoniyatlari juda tor doira bilan chegaralanishiga sabab bo'lgan.

Sovet hokimiyati yillarida ham joylarda xotin-qizlar bilim yurti, qizlar maktablari, savodsizlikni tugatish kurslari (3 oylik), xotin-qiz muallimlar tayyorlash kurslari (6 oylik) barmoq bilan sanoqli – atigi 1–2 tadan bo'lgan. Buxoro Xalq Sovet Respublikasi (BXSR), Xorazm Xalq Sovet Respublikasi (XXSR) hamda Turkiston ASSR (1917–1924, 1920–1924-yil-

lar) davrida qizlar ta'limini yo'lga qo'yishda bir qator sun'iy to'siqlar mavjud bo'lgan: boy-badavlat shaxslar, savdogarlar, diniy mutaassib ulamolar o'z farzandlarini savod chiqarish maktablariga, xorijga o'qishga yuborishga qarshilik qilganlar.

Shunga qaramay, jahon madaniyatini va zamonaviy ilmlarni egallash, hayotda faol pozitsiyada turish, ijtimoiy jarayonlarga ishtirok etish maqsadida ilg'or fikrli oilalarning boshliqlari o'z qizlarini hatto xorijga o'qishga yuborishga jur'at etdilar. Bu – o'z davri uchun nihoyatda jasoratli va inqilobiy qadam edi.

Jadidlar birinchi bo'lib qizlar uchun alohida maktablar ochdilar. Jumladan, 1913-yilda Buxoroda «Nisoiyya» maktabi tashkil etilgan bo'lib, bu qadam o'sha davrning eng inqilobiy harakatlaridan biri hisoblangan. Bundan oldinroq, 1907-yilda Munavvar qori Abdurashidxonov Toshkentda qizlar maktabini ochgan edi. Ushbu ikki voqea – an'anaviy yopiq ta'lim tizimidan tizimli, dasturli qizlar ta'limiga o'tishning boshlanishi sifatida jadid pedagogikasi tarixida alohida o'rin tutadi.

Qizlar uchun alohida maktablarning ochilishi nafaqat metodik, balki chuqur ijtimoiy ma'no ham kasb etgan edi: bu – ayollarning jamiyatda mustaqil subyekt sifatida tan olinishi yo'lidagi dastlabki institutsional qadam bo'lib, an'anaviy diniy-mutaassib doiralarning keskin qarshiligiga uchragan. Jadid xotin-qizlari, asosan, progressiv ziyolilar xonadonlaridan va jadidlar oilasida voyaga yetgan ayollardan iborat edi. Bunday ayollar eski usul va yangi usul maktablarida, otin oyilar qo'lida tahsil olgan, rus-tuzem maktablari ta'limini ko'rgan, shaxsiy muallimlardan chet tilini (arab, fors,

tatar va rus) o'rgangan shaxslar edi.

O'zbek adabiyotining tanig'li namoyandasi, jadid munavvari Abdulhamid Sulaymon Cho'lpon (1897–1938) Germaniyaga yuborilgan o'quvchi va talabalar orasida o'zbek qizining bo'lishini alohida ma'noga to'la voqea sifatida baholagan edi. U buni Sharq ayolini kamsitib kelgan «xristian missioneri», «ruslashtirish» siyosatini Volgabo'yi, Ural, Kavkaz, Qrim singari Turkistonda ham joriy qilish tashkilotchisi N.I. Ilminskiy va uning shogirdi, Toshkent o'qituvchilar seminariyasi direktori, xalq o'quv yurtlari inspektori, 1883–1917-yillarda «Turkiston viloyati gazetasi» muharriri vazifasida ishlagan N.P. Ostroumov (1846–1930) siyosatiga nisbatan ko'tarilgan isyon deb qaragan edi.

Bu qarash jadidlarning ayollar ta'limi masalasini nafaqat pedagogik, balki milliy-siyosiy mustaqillik kurashining ajralmas qismi sifatida idrok etganligini ko'rsatadi: ayolning bilim olishi milliy o'zlikni saqlash va mustamlakachilik siyosatiga qarshi turishning muhim vositasi sifatida talqin qilingan.

1922-yilda Buxoro va Turkistondan bir guruh qizlar Germaniya va Turkiyaga tahsil olish uchun yuborilgan edi. Germaniyaga yuborilganlar orasida Maryam Sultonmurodova (1905–1971), Xayriniso Majidxonova (1902–1938), Gulsum Rahimova (1902–1938), Ruqiya Xo'jayeva (1908–1937), Saida Sherahmadova va jadid muharriri Ayoiz Is'hoqiyning qizi Saodatxonim Ayoziy bor edi. Istanbulga esa Roziyaxonim, Ma'muraxonim va Sobiraxonim yuborilgan bo'lib, ular Istanbul muallimlar tayyorlash seminariyasida tahsil olganlar.

1924-yilda Moskvaga yuborilgan 200 nafar o'quvchi orasida 14 nafar qiz talaba bo'lgan, ular orasida Maryam Yoqubova, Zamira Hidoyatova va Sora Eshonto'rayeva bor edi – bu uch ayol keyinchalik o'zbek teatri va milliy kinosining taniqli namoyandalariga aylandilar.

Xorijga yuborilgan qizlarning taqdiri turlicha kechdi. Istanbulga yuborilgan Roziyaxonim, Ma'muraxonim va Sobiraxonim tahsildan so'ng vatanga qaytmay, Turkiston yoshlari birligi uyushmasi faoliyatida ishtirok etib, vatan ozodligi yo'lidagi kurashga qasamyod qildilar. Germaniyaga yuborilganlarning aksariyati esa vatanga qaytgach og'ir sovet qatag'oniga uchradi: Maryam Sultonmurodova 10–20 yil GULAG konslagerlarida azob chekib, 1971-yilda vafot etdi; Gulsum Rahimova 1937–1938-yillardagi «Katta terror» davrida qatag'onga tortilib, 1938-yilda hayotdan ko'z yumdi; Ruqiya Xo'jayeva 1937-yilda hayotidan mahrum etildi; Xayriniso Majidxonova esa 1938-yilda qatl etildi.

Xayriniso Majidxonova taqdiri jadid ayol-ma'rifatparvarlarining tipik va ayni paytda alohida fojiali namunasi sifatida alohida tahlilga loyiqdir. U 1905-yilda Toshkentda ma'rifatparvar oilada dunyoga kelgan. Otasi Majidxon XX asr boshlarida Moskva, Peterburg kabi shaharlarda bo'lib qaytgan, o'z davrining ilg'or fikrlari bilan tanishgan va shu bois qizlariga zamonaviy ta'lim berishga, ularning turli tillarni o'rganishiga harakat qilgan shaxs edi. Shu sababli mutaassiblar unga «Majid o'ris», «Majid kofir» kabi laqablar berib, qizlarining yuzlarini ochib yurishlarini qoralaganlar.

Xayriniso 1924–1926-yillarda Maryam Sultonmurodova bilan birgalikda Darmstadt shahrida o'qituvchilar seminariyasida va tibbiyot kurslarida tahsil olib, nemis tili va adabiyotini o'rgangan. Otasi bu haqda: «Ezilgan millatlar, qorong'ilikda qolgan yurtini kelgusida chin bilim bilan yoritmoq uchun bu yil xorijga ketgan talabalar orasida qizim Xayriniso ham bor edi. Bilim uchun uzoq ellarga birinchi o'zbek qizini yuborish sharafiga, shukrlar bo'lsinkim, menga nasib bo'lmish», – deb faxr bilan so'zlagan edi.

1927-yil yozida, ta'til vaqtida Xayriniso va Maryam Parijga sayohat qilib, u yerda buxorolik Ahmad Naim va Turkiston muvaqqat hukumatining sobiq raisi Mustafo Cho'qayev bilan tasodifan uchrashib qolganlar. Ko'p o'tmay sovet hukumati bir bahona bilan yoshlarning stipendiyasini to'xtatib qo'ygan, ammo ular moddiy qiyinchiliklarga qaramay tahsilni davom ettirganlar. Germaniyada 6 yil ta'lim olgan Xayriniso 1928-yilda O'zbekistonga qaytib kelib, 1937-yil 13-sentabrga qadar Kasaba uyushmalari Markaziy qo'mitasi xodimlari hamda jumhuriyat boshlang'ich va o'rta ta'lim o'qituvchilarining dam olish uyida shifokor bo'lib ishlagan.

1937-yil 13-sentabrda Xayriniso qamoqqa olindivaungasoxtaayblar–1922–1928-yillarda Germaniyadagi «Turkiston» tashkilotining a'zosi bo'lganlik va nemis josusi sifatida ish olib borganlik ayblovi qo'yildi. Tintuv vaqtida uning passporti, Germaniyadan kelgan yuzlab maktub va daftarlari, shuningdek Gyote va Shiller asarlari, Abdulla Qodiriy hamda Cho'lponning kitoblari musodara qilinib,

yoqib yuborildi. Tergov davomida Xayriniso barcha soxta ayblarni qat'iyat bilan rad etgan, faqat Germaniyada tahsil olgan vaqtida Turkiston talabalarining bir necha yig'ilishida ishtirok etganini va 1927-yilgi Parij sayohatini tan olgan edi.

Masala shunday ravshan bo'lganiga qaramasdan, tergov bir yildan ortiq davom etdi va SSSR Oliy Sudi Harbiy Kollegiyasining sayyor guruhi 1938-yil 9-oktabrda Xayriniso Majidxonovani aybdor deb topib, otib tashlash jazosigahukm qildi. U faqat 1999-yil 7-oktabrda O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi tomonidan oqlandi – bu voqea sodir bo'lganidan 61 yil o'tib. Xayriniso Majidxonovanning taqdiri jadid ayol-ma'rifatparvarlarining ilm yo'lidagi fidoyiligi qanchalik og'ir siyosiy bahoga tushganligining yorqin dalilidir.

Jadidchilik harakatiga bevosita yoki oila a'zolari orqali aloqador bo'lgan ayollar orasida jadidchilik harakatining g'oyaviy otasi Mahmudxo'ja Behbudiyning qizi Parvinaxon Behbudi alohida o'rin tutadi. U usuli jadida maktabidatashsil olgan, otasi tomonidan yollangan o'qituvchidan frantsuz tilini mukammal o'rgangan va Qoziqo'rg'on qishlog'ida uzoq vaqt frantsuz tilidan saboq bergan.

Birinchi ayol publitsist sifatida tanilgan Nozimaxonim toshkentlik ziyoli mulla Said Ahmad xonadonida voyaga yetib, chet tillarni o'rgangan va she'r hamda maqolalarida ayollarni bilim olishga da'vat etgan, ularning huquqlarini himoya qilib chiqqan. Sobira Xoldorova esa «birinchi ayol jurnalist» sifatida 1920-yillarning oxiri – 1930-yillarda «Yangi yo'l» gazetasida bosh muharrir bo'lib ishlagan, biroq 1936-yilda qatag'onga

tortilib, 1937-yilda ikki farzandi bilan birga hibsga olingan. Laylixonim 1914-yilda nashrga tayyorlangan «Sabzazor» she'riy to'plamida Vasliy, So'fizoda, Avloniy, Hamza, Mirmullalar bilan bir qatorda erkka chorlovchi she'rlar e'lon qilgan.

Jadid oilalarining ayollari orasida og'ir qatag'on taqdirini boshdan kechirganlar ham ko'p bo'lgan. Fayzulla Xo'jayevning onasi Rayhonabonu Xo'jayeva (1871–1938) jadidchilik qarashlarini qo'llab-quvvatlagan, ayollar ozodligi va huquqiy istaklarini himoya qilgan hamda 1924-yil 8-mart Buxoro xotin-qizlaryig'ilishidafaxriya'zosaylanganedi;o'g'li qatag'onga tortilgach, o'zi ham hibsga olinib, konslagerda vafot etgan. Fayzulla Xo'jayevning turmush o'rtog'i Malika Xo'jayeva (1903–1957) va qizi Viloyat Xo'jayeva (1921–1987) ham eri/otasi qatag'onga tortilgach hibsga olinib, GULAG konslagerlarida og'ir azoblarni boshdan kechirganlar.

1924-yil 8-martda Buxoro shahrida bo'lib o'tgan xotin-qizlarning tantanali yig'ilishi jadid ayollarining ijtimoiy faolligi namunasi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi: ushbu yig'ilish rayosatiga Bibi Xolida, Fotima Yoqub qizi, Azizova va Davlatqulova kabi faol ayollar saylangan edi. Bundan tashqari, mustaqillik davrida yetishib chiqqan Dilora Yusupova va Xadicha Sulaymonova o'zbekistondagi birinchi ayol huquqshunoslar, Mamlakat Vosiqova birinchi ayol Adliya vaziri, Dilbar Abdurahmonova esa birinchi ayol dirijor sifatida tarixga kirgan – bu shaxslarning faoliyati jadidlar tomonidan boshlab berilgan ayollar ta'limi va ijtimoiy faollik an'alarining uzoq muddatli, avlodlar osha davom etgan

natijasi sifatida baholanishi mumkin.

Jadidlarning ayollar ta'limi borasidagi tashabbuslariga qaramay, ayollarning ijtimoiy-madaniy jarayonlarga faol ishtirok etishiga bir qator ob'ektiv va sub'ektiv omillar to'sqinlik qilgan. Bularga quyidagilarni kiritish mumkin:

- diniy mutaassiblik va an'anaviy ijtimoiy me'yorlarning kuchli ta'siri;

- ayollar ta'limi uchun institutsional infratuzilmaning yetishmasligi (o'qituvchi

kadrlar, maktab binolari, o'quv adabiyotlari tanqisligi);

- boy-badavlat va diniy ulamo doiralarning qizlar ta'limiga qarshiligi;

- oilaviy-maishiy tuzumda ayolning mustaqil subyekt sifatida tan olinmasligi;

- siyosiy beqarorlik va keyinchalik sovet davridagi mafkuraviy nazorat hamda qatag'on xavfi.

Ushbu omillarning majmuasi shuni ko'rsatadiki, jadidlarning ayollar ta'limi borasidagi g'oyalari nafaqat pedagogik, balki chuqur ijtimoiy-siyosiy islohotchilik xarakteriga ega bo'lib, ular o'z davrining tizimli qarshiliklariga qaramay amalga oshirilgan jasoratli tashabbuslar edi.

№	Ismi	Yillari	Tahsil olgan mamlakat	Faoliyati
1	Maryam Yoqubova	XX asr	Rossiya (Moskva)	1924-yilda 200 nafar o'quvchi bilan Moskvaga yuborilgan 14 qiz talabadan biri. Keyinchalik taniqli teatr va milliy kino namoyandasiga aylandi. Jadidlarning ilg'or g'oyalari bilan tarbiyalanib kamolga yetdi.
2	Zamira Hidoyatova	XX asr	Rossiya (Moskva)	1924-yilda Moskvaga yuborilgan qiz talabalardan biri. O'zbek teatri va milliy kinosining taniqli namoyandasiga aylandi. Jadid g'oyalari va vatanparvarlik tuyg'ulari bilan shakllandi.
3	Sora Eshonto'rayeva	XX asr	Rossiya (Moskva)	1924-yilda Moskvaga tahsil olishga yuborilgan qizlardan biri. O'zbek teatri va milliy kinosining mashhur namoyandasiga aylandi. Jadid munavvarlarining shogirdi sifatida tarbiyalandi.
4	Roziyaxonim	1922	Turkiya (Istanbul)	1922-yilda Istanbul muallimlar tayyorlash seminariyasiga tahsil olishga yuborildi. Tahsilni tugatganidan so'ng ayrim sabablarga ko'ra O'zbekistonga qaytmadi. Istanbulda 'Turkiston yoshlari birligi' uyushmasi tashkil etilishida ishtirok etdi; Vatan ozodligi yo'lida kurashga qasamyod qildi.

5	Ma'muraxonim	1922	Turkiya (Istanbul)	1922-yilda Istanbul muallimlar tayyorlash seminariyasiga tahsil olishga yuborildi. Tahsildan so'ng O'zbekistonga qaytmadi. 'Turkiston yoshlari birligi' uyushmasida faol ishtirok etib, milliy ozodlik g'oyalarni targ'ib qildi.
6	Sobiraxonim	1922	Turkiya (Istanbul)	1922-yilda Turkiyaga tahsil olishga yuborildi. Tahsildan so'ng O'zbekistonga qaytmadi. 'Turkiston yoshlari birligi' uyushmasining faol a'zosi sifatida milliy istiqlol uchun kurashdi.
7	Maryam Sultonmurodova	1905–1971	Germaniya	1922-yilda Germaniyaga tahsil olishga yuborildi. Xorijda 'Turkiston talabalar uyushmasi'da madaniy-ma'rifiy faoliyat olib bordi. Vatanga qaytgach 'Vatan xoini', 'nemis ayg'oqchisi' kabi soxta ayblar bilan qatag'onga tortildi. Tergov ko'rsatmalarida barcha ayblarni rad etdi. 10-20 yil GULAG konslagerlarida azob chekdi. 1971-yilda vafot etdi.
8	Xayriniso Majidxonova	1902–1938	Germaniya	1922-yilda Germaniyaga shifokorlikka o'qishga yuborildi. Xorijda madaniy-ma'rifiy faoliyat olib bordi. Vatanga qaytgach sovet qatag'oniga uchradi. Tergov ko'rsatmalarida barcha soxta ayblarni inkor etdi. 1938-yilda qatl etildi.
9	Gulsum Rahimova	1902–1938	Germaniya	1922-yilda Germaniyaga tahsil olishga yuborildi. Jadidchilik g'oyalari bilan qurollangan milliy o'zlikni anglash yo'lida xizmat qildi. Vatanga qaytgach 'Katta terror' (1937–1938) davrida qatag'onga torilib, 1938-yilda hayotdan ko'z yumdi.
10	Ruqiya Xo'jayeva	1908–1937	Germaniya	1922-yilda Germaniyaga tahsil olishga yuborilgan qiz talabalardan biri. Jadid g'oyalari bilan yo'g'rilgan milliy faoliyat ko'rsatdi. Vatanga qaytgach sovet qatag'oniga uchrab, 1937-yilda hayotidan mahrum etildi.

11	Saida Sherahmadova	1922-yillar	Germaniya	1922-yilda Germaniyaga tahsil olishga yuborildi. Xorijda 'Turkiston talabalar uyushmasi'da matbuot chiqarish, ilmiy-ijodiy kuchlarni birlashtirish ishlarida qatnashdi. Jadidchilik g'oyalari bilan qurollangan milliy o'zlikni anglash yo'lida xizmat qildi.
12	Saodatxonim Ayoziy	1922-yillar	Germaniya	Jadid va muharrir Ayoziy Is'hoqiyning qizi. 1922-yilda Germaniyaga tahsil olishga yuborildi. Otasining jadidchilik g'oyalari ruhida tarbiyalangan. Xorijda milliy o'zlikni anglash yo'lida faoliyat ko'rsatdi.

1-jadval. Jadid ma'rifatparvari ayollari.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, jadidchilik harakati vakillari ayollar ta'limi masalasini millat taraqqiyotining muhim sharti sifatida chuqur anglagan holda, o'z davrining og'ir ijtimoiy-siyosiy sharoitlarida ham qizlar uchun maktablar ochish, ularni xorijga o'qishga yuborish kabi jasoratli amaliy tashabbuslarni amalga oshirganlar. Biroq bu jarayon ishtirokchilarining taqdiri, xususan Xayriniso Majidxonova, Gulsum Rahimova, Ruqiya Xo'jayeva kabi ayollarning fojiali qismati, jadid ma'rifatparvarlik harakatining qanchalik og'ir tarixiy-siyosiy sharoitda

kechganini ko'rsatadi.

Jadid ayol-ma'rifatparvarlarining hayoti va faoliyatini har tomonlama o'rganish, ularning nomlarini tiklash va yosh avlodga yetkazish bugungi kun tarix va pedagogika fani oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir. Ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlarni davom ettirish, arxiv materiallarini yanada chuqur o'rganish, jadid ayollari faoliyatini zamonaviy ta'lim dasturlariga tarixiy-tarbiyaviy material sifatida kiritish kelgusi ilmiy izlanishlar uchun istiqbolli yo'nalish hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ayniy S. Buxoro inqilobi tarixi uchun materiallar. – Toshkent: Fan, 1966.
2. Cho'lpon A. Asarlar. To'rt jildlik. 1-jild. – Toshkent: Ma'naviyat, 1994.
3. Fitrat A. Oila yoxud nikoh boshqarish tartiblari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2000.
4. Hasanov B. Turkiston ayollari tarixidan lavhalar. – Toshkent: Fan, 2011.
5. Ibrohimova Z. Jadidchilik harakati va o'zbek ayollari masalasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
6. Kamp M. The New Woman in Uzbekistan: Islam, Modernity, and Unveiling under Communism. – Seattle: University of Washington Press, 2006.
7. Khalid A. The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia. – Berkeley: University of California Press, 1998.
8. Munavvar qori Abdurashidxonov. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2001.
9. Northrop D. Veiled Empire: Gender and Power in Stalinist Central Asia. – Ithaca: Cornell University Press, 2004.

10. O'zbekiston Respublikasi Markaziy davlat arxivi materiallari, R-2456-fond.
11. Rashidova D. Jadid ayol-ma'rifatparvarlari: hayot va faoliyat. – Toshkent: O'zbekiston, 2019.
12. Sa'dullayev A. Qatag'on qurbonlari xotirasi: hujjatlar va xotiralar. – Toshkent: Sharq, 2018.
13. Toshkent viloyati davlat arxivi fondlari, F-representativ hujjatlar to'plami.
14. Xo'jayev F. Tanlangan asarlar. 3 jildlik. – Toshkent: Fan, 1976.
15. Yo'ldoshev Q. Milliy uyg'onish davri o'zbek ayollari. – Toshkent: O'qituvchi, 2014.